

Oerdom en IJzersterk: Interview met H.C.F. Schoordijk

Citation for published version (APA):

Smits, J. M., & Nève, P. L. (2004). Oerdom en IJzersterk: Interview met H.C.F. Schoordijk. *Pro memorie : bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 6, 103-116.

Document status and date:

Published: 01/01/2004

Document Version:

Accepted author manuscript (Peer reviewed / editorial board version)

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

H.C.F. SCHOORDIJK, 'OERDOM EN IJZERSTERK':*

INTERVIEW MET EEN CIVILIST PUR SANG

'Voor mij geldt dat als iemand iets zegt, ik wegdroom en bij mezelf denk: "Het zou best anders kunnen zijn."'

Prof. mr. H.C.F. Schoordijk is één van de bekendste civilisten van Nederland. Bekend om zijn veelzijdigheid (hij is één van de laatste juristen die schrijft over vrijwel alle terreinen van het privaatrecht) en om zijn nogal eens van de heersende leer afwijkende opvattingen. Bekend is zijn uitspraak dat de wetenschappelijke beoefenaren van het recht het 'niet onnodig met elkaar oneens moeten zijn'. Zonder twijfel is hij de laatste grote vertegenwoordiger van de 'Amsterdamse School', voortzetter van het gedachtegoed van zijn illustere leermeesters M.H. Bregstein en J. Eggens.

Herman Schoordijk werd geboren op 2 december 1926 te Amsterdam. Aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) deed hij op briljante wijze zijn studie: zowel het kandidaats (1948), het doctoraal (1953) als zijn promotie (1959)¹ waren cum laude. Civilist pur sang als hij is, voegt hij daar graag aan toe dat hij op het doctoraalexamen te horen kreeg: 'strafrecht zwakker' (maar toch nog altijd met *judicium* 'goed'). Tussen 1953 en 1961 was hij repetitor voor burgerlijk recht, handelsrecht en burgerlijk procesrecht, alsmede tussen 1961 en 1964 wetenschappelijk hoofdambtenaar aan de UvA. In 1964 werd hij benoemd aan de pas opgerichte juridische faculteit van de Katholieke Hogeschool Tilburg.² In 1986 werd zijn leeropdracht (1977) *Anglo-Amerikaans privaatrecht* aan de UvA omgezet in een hoogleraarschap en in 1987-1988 bezette hij de *Francois-leerstoel* aan de Universiteit van Antwerpen. Na zijn emeritaat (1991) was hij tussen 1995 en 1997 bezetter van de *Amsterdamse Bregstein-leerstoel*. In 1982 werd hij benoemd tot lid van de KNAW. In 1984 werd hem de Koninklijke/Shell-prijs toegekend voor zijn hele werk.³

Jeugd en de oorlog

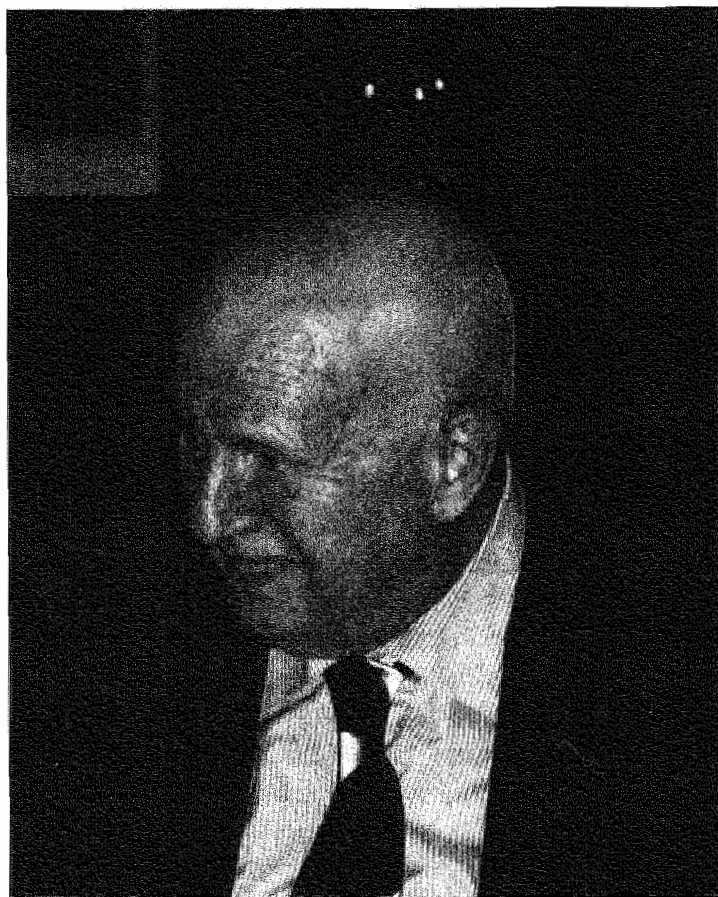
Ik ben geboren en opgegroeid in Amsterdam. Komende uit een katholieke familie, lag het voor de hand dat ik het gymnasium deed bij de paters Jezuïeten. Dat was het Sint Ignatius-

* 'Oerdom en ijzersterk' is de favoriete kwalificatie die de geïnterviewde niet slechts aan zich zelf geeft maar die hij ook met regelmaat bij het toespreken van collega's en vrienden aanwendt. Wellicht is het een Schoordijkiaanse eretitel.

¹ Op Beschouwingen over drie-partijen-verhoudingen van obligatoire aard, diss. UvA (Zwolle 1959). Promotor was J. Eggens.

² Deze instelling was als Tilburgse Katholieke Handels-Hoogeschool opgericht in 1927, werd na enkele eerdere naamswijzigingen in 1986 omgedoopt in Katholieke Universiteit Brabant (KUB) en heet thans Universiteit van Tilburg.

³ Een bibliografie van Prof. Schoordijk tot 1991 is te vinden in *Verspreid werk* van Prof. mr. H.C.F. Schoordijk, Deventer 1991. Zie ook *In het nu, wat worden zal*; opstellen aangeboden aan prof. mr. H.C.F. Schoordijk ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Brabant (Deventer 1991). Interviews met hem verschenen eerder in onder meer *De BW-krant* 9 (1978), p. 3-16 en in *Kubus* 1991, no. 3, p. 16-17.

2003

college. Ik heb eigenlijk een rare schoolcarrière gehad. In de eerste twee jaar was ik de beste van de klas, maar in de derde ben ik blijven zitten. Ik had twee vijven. Achteraf denk ik: 'Wat een flauwekul, had me gewoon over laten gaan', maar mijn ouders vonden het beter dat ik de klas nog eens opnieuw deed. Heel gelukkig was ik niet op school. Ik had constant het gevoel: 'Die leraren staan daar wel voor me, maar ik kan het eigenlijk veel beter zelf uitzoeken.' Als ik heel weinig onderwijs had gehad en een paar boeken, dan had ik alles zelf uitgevonden want dat werkt voor mij veel beter. Dat bleek ook toen de school slechts halve dagen open was door de legering van Duitse troepen: mijn studieresultaten namen zienderogen toe. Er waren leerlingen op school, zoals Jos Deelen,⁴ die alleen maar negens en tienen haalden. Dat is een heel ander type mens dan ik. Hij was een spons, die kon je wat vertellen en dan wist hij het meteen. Voor mij geldt dat als iemand iets zegt, ik wegdroom en bij mezelf denk: 'Het zou best anders kunnen zijn.' Dat is niet een ideale

⁴ J.E.J.Th. Deelen (1924-2002) zou later collega proximus van Schoordijk worden aan de KUB toen hij daar werd benoemd als hoogleraar Internationaal privaatrecht.

houding om hoge punten te halen. Maar ik was natuurlijk niet dom: Homerus las ik als de krant, dat had ik mezelf geleerd.

In de oorlog woonden we in de Deurloosstraat in Amsterdam-Zuid. Wat een geweldige indruk op me heeft gemaakt, was het weghalen van de joden door de Duitsers. Soms liep je 's ochtends om half acht door de stad en dan waren hele wijken afgesloten door de Sicherheitsdienst (SD). Bij ons in de straat woonden ook veel joden, die allemaal weggehaald zijn. Ook het zogenaamde 'pulsen'⁵ maakte veel indruk op me: hele huizen werden dan leeggehaald door de SD. Eén van die joden was een zekere Seemann, gevlucht uit Duitsland in 1933. Hij speelde viool bij de Berliner Philharmoniker en gaf me zijn viool in bewaring. Ik heb die toen onder mijn bed gelegd. In maart '45 dacht ik: 'Ik ga toch eens kijken': was het een Stradivarius van onschatbare waarde.

In de hongerwinter was de school dicht, er was geen licht meer en er was weinig te eten. Maar ik vermaakte me wel. Zo las ik Homerus bij carbidlampen. We zaten vaak met verschillende burens bij elkaar in de duisternis. Een buurjongen had een grote verzameling Caruso's, die hij afspeelde. Wat ik aan de oorlog heb overgehouden, is een groot gevoel voor gemeenschapszin en het besef dat discriminatie en jodenhaat volkomen uit den boze zijn. Ik denk nog geregeld terug aan de oorlog: tot op de dag van vandaag heb ik dat ik als er bepaalde gerechten op tafel komen denk: 'Verrek, dat haalde ik bij de tuinders in Zuid.' Die tuinders kende ik omdat ik cricket speelde en de bal dan wel eens op hun landerijen terecht kwam. Mijn ouderlijk huis lag vlakbij het cricketveld. De houten screens die ze daar hadden staan, het heiligste wat er is in cricket, heb ik nog met toestemming van de terreinknecht afgebroken en thuis in de kachel gedaan. Maar al met al ben ik fysiek goed door de oorlog gekomen. Mijn vader, die leraar was en een boom van een man, was na de oorlog enorm afgevallen, maar bij mij viel het mee. Eind mei '45 was ik alweer aan het cricketen. Je kon toen goed spelen tegen de Engelsen, die hun copieuze lunch dan met ons deelden.

De studie in Amsterdam: het kandidaats

In '46 ging ik studeren. Na de middelbare school kwam de universiteit als een bevrijding: eindelijk kon ik zelf studeren en hoefde ik niet meer alleen te luisteren naar wat anderen te vertellen hadden. Waarom ik rechten heb gekozen, weet ik eigenlijk niet. Mijn broer deed rechten en Jos Deelen eveneens. Aan de Amsterdamse juridische faculteit was er een vrij grote groep van oudere eerstejaarsstudenten, allemaal mensen die door de oorlog waren tegengehouden en nu eindelijk konden gaan studeren.

De studie begon met Romeins recht. Dat maakte gelijk een grote indruk op me. Ik werd vanaf het eerste moment geweldig geboeid door de casuïstiek van de Digesten. Ik heb toen honderden teksten gelezen, die ik zelf vertaalde en in een systeem zette. Die ervaring met

5 'Pulsen' was het leeghalen van huizen van ondergedoken of gedeporteerde joden. De opdracht hiertoe werd door de bezetter meestal gegeven aan de firma A. Puls. Zie bijvoorbeeld J. Presser, *Ondergang*, 2de deel ('s-Gravenhage 1965), p. 198 v.

het Romeinse recht is bepalend geweest in mijn gehele verdere leven: tot op de dag van vandaag is mijn wijze van denken er sterk door beïnvloed. Ik denk sterk inductief. De Romeinen lieten de feiten spreken. Dat wil overigens niet zeggen dat de colleges zo vreselijk boeiend waren. Hoetink,⁶ die ze gaf, was wel een erudiete man maar niet de beste docent. Pas als ik van de Oudemanhuispoort weer achter mijn bureau zat en de teksten las, dacht ik: 'Wat is dat boeiend!'

Naast Romeins recht bestond het kandidaats uit Economie en Inleiding. Economie, dat werd gegeven door De Vries,⁷ vond ik ook heel boeiend. Voor zowel Romeins recht als voor Economie haalde ik een tien. Inleiding werd gegeven door Kisch.⁸ Die kwam op mij over als een man met een te gemakkelijk praatje. Later heb ik meer bewondering gekregen voor zijn eruditie. We moesten het boek van Van Apeldoorn bestuderen, nog in de NSB-tekst.⁹ Ik vond dat allemaal veel te abstract. 'Natuurrecht': tot op de dag van vandaag weet ik niet wat dat is. Met alles waar ik niet naar de bronnen kan kijken, heb ik moeite: ik wil het zelf leren. Pas geleden heb ik *Leviathan* van Hobbes gelezen: ik wist er wel wat van, maar pas door die tekst te lezen, begreep ik het. Bij Kisch kreeg ik een zeven en kennelijk was dat samen met die twee tienenvoldoende voor cum laude.

Ik kwam bijna iedere dag op de universiteitsbibliotheek. Daar werd je haast automatisch slim. Daar zag je bijvoorbeeld een boek over administratief procesrecht staan. Dan dacht ik bij mezelf: 'Dat moet wel saai zijn.' Maar zodra je het boek open sloeg, bleek er toch van alles in te zitten. In de zomer was het moeilijker om in de UB te studeren: dan werkten ze aan de tramrails en dat maakte een enorm lawaai. Ik kwam iedere dag op de sociëteit, maar ik bleef er niet hangen: om een uur of half een ging ik terug naar mijn kamer. Om kwart voor negen stond ik dan weer op en ging ik studeren. Ik was vrij gedisciplineerd. Ik doe dat nog steeds: opstaan vóór kwart voor negen acht ik in strijd met de menselijke waardigheid. Dat heeft er ook mee te maken dat ik 's avonds buitengewoon helder ben en het dus moeilijk vind om voor één uur in bed te liggen. Ik ben 's avonds nooit moe.

Bregstein, Eggens en anderen

Pas in het doctoraal kreeg ik burgerlijk recht. Ik werd toen ineens geconfronteerd met de wet. Dat was volkomen nieuw voor me en ook weer niet. Vanuit het Romeinse recht kende ik toen al door en door begrippen als borgtocht, hoofdelijkheid, aansprakelijkheid en draagplicht. Daar kon een wettelijke bepaling weinig aan toevoegen.

6 H.R. Hoetink (1900-1963) was van 1935 tot 1963 hoogleraar Romeins recht aan de Universiteit van Amsterdam. Zie BWN III, p. 259-161.

7 F. de Vries (1884-1958) was hoogleraar economie aan de juridische faculteit van de Universiteit van Amsterdam van 1945 tot 1954. Zie BWN II, p. 601-602.

8 I. Kisch (1905-1980) was hoogleraar Inleiding, Wijsbegeerte des Rechts en Rechtsvergelijking aan de Universiteit van Amsterdam van 1945-1960 en van 1961-1975.

9 L.J. van Apeldoorn, *Inleiding tot de studie van het Nederlandsche recht*, 6de dr. (Arnhem 1943); in 1946 verscheen een nieuwe, 'gezuiverde' druk bewerkt door G.E. Langemeijer (Zwolle 1946). Zie over Van Apeldoorn P.L. Nève, L.J. van Apeldoorn (1886-1979): bio-bibliografie (Nijmegen 1997; Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt Instituut, no. 38).

Centraal in de studie stond het zakenrecht. Ik bestudeerde Asser-Scholten¹⁰ in een tempo van twee à drie pagina's per dag. Ik zocht alle vindplaatsen op. Ik lees alles altijd heel nauwkeurig en als ik het eenmaal gelezen heb, vergeet ik het nooit meer. Op die manier deed ik zeven maanden alleen over dat boek. Scholten¹¹ geeft in dat boek allemaal historische beschouwingen. Ik heb dat later onderzocht en daar klopt heel weinig van. De hele rechtshistorie zoals die toen bedreven werd, trouwens niet alleen door Scholten, was nep van de eerste orde. Terwijl die rechtsgeschiedenis toch ontzettend belangrijk is. Als ik nu lees bij Von Savigny, die ik de laatste tien jaar helemaal heb gelezen, dat het derdenbeding gezien moet worden in het licht van de vertegenwoordiging, dan denk ik: 'Tjonge, nu ga ik de contouren van dat leerstuk pas begrijpen.' Wat ik bij Scholten onovertroffen vind, is zijn *Vertegenwoordiging en Rechtspersoon*.¹² Als ik iets over vertegenwoordiging wil weten, dan neem ik nog steeds de druk van 1954. Daar zie je Scholten op zijn best: geen rechtshistorie, maar gewoon goede dogmatiek. Daar moest hij het op eigen kracht doen. Het recht wordt daar door hem echt gevonden. Hij had daar dan ook college over gegeven vanaf 1910, ieder jaar weer. Zijn verzamelde opstellen vind ik weer minder. Bij Paul Scholten heb ik heel sterk het beeld van God, Vaderland en Oranje. Ik heb niets tegen God, Vaderland en Oranje, maar wél tegen die drie samen.

Een boek dat ook nog letterlijk in mijn hoofd zit, is Scheltema's *Wissel- en chequerecht*.¹³ Daar leerde je de derdenbescherming mee. Tot op de dag van vandaag kan ik dat vrijwel letterlijk reproduceren. Je kunt me zo wakker maken en ik kan feilloos college geven over wissel- en chequerecht, met alle schema's er bij en met wat Wiarda zegt en wat daarvan klopt en niet klopt. Het *Zakenrecht* van Scholten en het *Wissel- en chequerecht* van Scheltema waren ook de grote inspiratiebronnen voor mijn proefschrift.

Toen ik klaar was met het zakenrecht, moest ik in militaire dienst. Ik bleek grote bekwaamheden te hebben als instructeur en werd voor de klas gezet, bijvoorbeeld om alle onderdelen te bespreken van het kanon 'zes tegen Pantser'. Maar ik was natuurlijk volmaakt ongeschikt voor militaire dienst en schopte het niet verder dan soldaat eerste klas. Als het echt oorlog was, zou ik een goede soldaat zijn maar voor een vredesleger ben ik niet geschikt.

Eenmaal weer aan de studie, heb ik mij gestort op het verbintenissenrecht. Dat kon je alleen heel eclectisch onder de knie krijgen: vergeleken met het zakenrecht, moest het verbintenissenrecht eigenlijk nog uitgevonden worden. Er waren ook geen handboeken voor.

¹⁰ P. Scholten, C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch Burgerlijk Recht, dl. 2: *Zakenrecht*, 8ste dr. (Zwolle 1945).

¹¹ Paul Scholten (1875-1946) behoorde met E.M. Meijers en J. Eggens tot de grote drie beoefenaren van het burgerlijk recht in de eerste helft van de twintigste eeuw. Hij was hoogleraar burgerlijk recht aan de Universiteit van Amsterdam (1910-1945) en geniet thans vooral nog bekendheid als auteur van het *Algemeen Deel* in de Asser-serie (1931, 3de dr., Zwolle 1974). Zie over hem N.H.M. Roos, in: *Zestig juristen* (Zwolle 1987), p. 244-151 en BWN I, p. 536-539.

¹² P. Scholten en M.H. Bregstein, C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch Burgerlijk Recht, dl. 1: *Vertegenwoordiging en rechtspersoon* (Zwolle 1954).

¹³ F.G. Scheltema, M. Polak's handboek voor het Nederlands handels- en faillissementsrecht: *Wissel- en chequerecht*, 4de dr., bewerkt door J. Wiarda (Groningen 1950). De laatst verschenen editie van dit boek is de zesde druk door W.R. Meijer (Alphen aan den Rijn 1993).

Je had alleen Asser-Van Goudoever, een boek uit 1913,¹⁴ en Asser-Losecaat Vermeer.¹⁵ Dus wat ik deed, was verspreide stukken lezen over het verbintenissenrecht. Zo las ik het preadvies van Bregstein uit 1936 over onvoorziene omstandigheden.¹⁶ Ik leerde er uit dat de derogerende werking van de goede trouw grote flauwekul is. Bregsteins proefschrift over ongegronde verrijking¹⁷ heb ik ook goed bekeken. Ik las alle verbintenisrechtelijke opstellen van Eggens. Ook van Meijers' opstellen over het verbintenissenrecht heb ik veel opgestoken. In het boek van Hofmann¹⁸ stond een prachtig betoog over opschorting en ontbinding. Uit Pitlo's *Verbintenissenrecht*¹⁹ heb ik nooit iets gelezen, dat was beneden Amsterdams peil. Niet dat het slecht was, maar ik vond het te weinig wetenschappelijk. Het is Pitlo's zwakste commentaar.

Zonder twijfel maakte Bregstein²⁰ van alle docenten de meeste indruk op me. In zijn colleges bouwde hij een betoog op dat uitkwam op uitkomst A en dan vroeg hij vervolgens: klopt het allemaal wel? Daarna liet hij zien hoe uitkomst B evenzeer mogelijk was. Bij hem kon alles altijd anders. Eggens²¹ heb ik als student nooit gehad: hij kwam pas in de faculteit in 1958, toen ik al afgestudeerd was. Maar ik ging als repetitor toch altijd naar zijn colleges toe. Ze waren eigenlijk niet te vergelijken met die van Bregstein. Bij Bregstein voelde je het kloppend hart van de handel, bij Eggens was het veel meer methodisch. Hij bereidde zijn colleges ook veel meer voor, terwijl Bregstein improviseerde. Zodra je Eggens ziet schrijven over verborgen gebreken, dan denk je: 'Nee, je bent geen Bregstein'. Bregstein was de praktijk in een wetenschappelijk kleed, Eggens de theorie. Bregstein was ook het middelpunt van de Faculteit. Iemand als Pitlo,²² van wie ik huwelijksgoederen- en erfrecht kreeg, voelde zich kleintjes vergeleken bij Bregstein. Hij wilde koste wat kost aantonen dat hij er ook bij hoorde. Toen hij 25 jaar hoogleraar was, gaf hij een receptie in het Amstel Hotel. Hij vroeg me: 'Weet je wel hoe ik onder Bregstein geleden heb?' Merkwaardig voor iemand die die prachtige *Korte Uitleg*²³ en *Evolutie in het privaatrecht*²⁴ schreef. Pitlo is te veel onderschat.

Het niveau waarop Pitlo het huwelijksgoederen- en erfrecht bevroeg, vond ik overigens heerlijk: je wist er meer van dan een kandidaat-notaris. Ik bestudeerde het uit Klaassen-Eg-

¹⁴ C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch Burgerlijk Recht, dl. 3: Verbintenissenrecht, 2de dr. (Zwolle 1913).

¹⁵ C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch Burgerlijk Recht, dl. 3: Verbintenissenrecht, eerste stuk: de verbintenis (Zwolle 1939-1948).

¹⁶ Moet den rechter de bevoegdheid toekomen verbintenissen uit overeenkomst op bepaalde gronden, zooals de goede trouw, te wijzigen?, preadvies NJV 1936.

¹⁷ Ongegronde vermogensvermeerdering, diss. Amsterdam 1928.

¹⁸ S.N. van Opstall, L.C. Hofmann, Het Nederlands verbintenissenrecht, 1ste deel, 7de dr. (Groningen 1948).

¹⁹ A. Pitlo, Het verbintenissenrecht naar het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek (Haarlem 1946).

²⁰ M.H. Bregstein (1900-1957) was hoogleraar handels- en faillissementsrecht aan de UvA van 1939 tot zijn dood. Zie BWN I, p. 92-93.

²¹ J. Eggens (1891-1964) was in een veelheid van functies werkzaam voordat hij met ingang van 1 januari 1958 werd benoemd tot hoogleraar burgerlijk recht, recht van de industriële eigendom en burgerlijk procesrecht aan de Universiteit van Amsterdam. In 1961 ging hij met emeritaat. Zie BWN dl. I, p. 167-168.

²² A. Pitlo (1901-1987) was hoogleraar notarieel en burgerlijk recht aan de UvA tussen 1945 en 1972. Zie BWN IV, p. 392-394.

²³ A. Pitlo, Korte uitleg van eenige burgerrechtelijke hoofdstukken (Haarlem 1941) en vele latere drukken.

²⁴ A. Pitlo, Evolutie in het privaatrecht (Haarlem 1969).

gens,²⁵ wat ik een zalig boek vond. Pitlo kende dat boek ook beter dan zijn eigen boek. Ik heb het boek van Meijers²⁶ over het erfrecht in de Asser-serie er wel eens naast gelegd. Dat was een druk die ik op het Waterlooplein voor een kwartje had gekocht, een oude uit 1930, maar dat gaf niet want Meijers veranderde toch nooit van mening. Meijers bood in dat boek een mooie systematiek, die er bij Eggens niet was.

Strafrecht deed ik bij mevrouw Hazewinkel.²⁷ Ik schrok me een ongeluk: op examen moest je weten of je op iemand van zeventien de kinderstraf kunt toepassen. Ik heb vier volle maanden besteed aan strafrecht en strafvordering. Vooral het strafprocesrecht vond ik moeilijk. Ik ben in het *Weekblad van het Recht* alle noten van Taverne²⁸ langsgelopen en eerst toen werd mij alles duidelijk. Wat me in het strafrecht boeide, waren de rechtvaardigingsgronden. Dat was tenminste dogmatiek. Ik vind dat strafrecht in de jaren zestig een beetje een sociologisch kletsverhaal is geworden. 'Straftoemeting' noemen ze dat. Je ziet daar de invloed van Enschedé.²⁹ Zo'n mooie dissertatie als van Bronkhorst³⁰ kon je toen aan de straatstenen niet kwijt. Pas sinds de jaren '90 is strafrecht weer boven Jan. Het boek van De Hullu³¹ getuigt daarvan. Strafvordering is tot grote hoogten gestegen.

Staatsrecht stelde niet zo vreselijk veel voor. Bij die gekke Van den Bergh³² leerde je wel bepaalde dingen, zoals gemeenterecht en de onrechtmatige overheidsdaad. Ik herinner me een uitspraak van hem: 'Een overheid die alleen maar uitvoert, voert niets uit'.

Na het doctoraal: overdag repeteren en 's nachts schrijven aan het proefschrift

In mei 1953 ben ik afgestudeerd. Ik ben toen studenten gaan repeteren. Ik had een grote praktijk en omdat mijn groepen nooit groter waren dan drie studenten, besteedde ik echt meer dan veertig uur per week aan het repeteren. Ik heb er goede vriendschappen aan overgehouden. De slimme jongen van toen, is een slimme jongen gebleven. Mijn dissertatie heb ik in de nachtelijke uren geschreven. Je kunt dat ook wel zien: de zwakke stee in het boek is de taal. Je moet rekenen: het is in de nacht geschreven door iemand die nauwelijks

25 J. Eggens, J.G. Klaassen, *Huwelijksgoederen- en erfrecht*, 7de dr. (Zwolle 1953).

26 E.M. Meijers (1880-1954) was hoogleraar burgerlijk recht en internationaal privaatrecht in Leiden en wordt algemeen beschouwd als een der grote juristen van de twintigste eeuw. In 1947 kreeg hij de opdracht om een nieuw BW te ontwerpen. Over Meijers is uitgebreid gepubliceerd. Zie bijvoorbeeld de levensbeschrijving door R.P. Cleveringa, in: *Jaarboek der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen* 1954-1955, p. 319-336 (ook in WPNR 5504 (1980), p. 16-21), E.H. Hondius, in: *Zestig juristen* (Zwolle 1987), p. 252-256 en Th. Veen, 'Heb dank, Hooggeachte Professor, heb veel dank uit naam van de Nederlandse juristen', *Ars Aequi* 40 (1991), p. 1059-1077.

27 D. Hazewinkel-Suringa (1889-1970) was de eerste vrouwelijke hoogleraar in het recht in Nederland. Tussen 1932 en 1959 was zij hoogleraar strafrecht aan de Universiteit van Amsterdam. Zie BWN I, p. 569.

28 B.M. Taverne (1874-1944) was korte tijd (1917-1922) hoogleraar strafrecht aan de Universiteit van Amsterdam en daarna lid van de Hoge Raad. Hij placht de arresten die hij in de Hoge Raad zelf mee had gewezen te annoteren voor de *Nederlandse Jurisprudentie*. Zie over hem BWN I, p. 574-575.

29 Ch.J. Enschedé (1911-2000) was van 1959 tot 1971 hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam en van 1971 tot 1977 raadsheer in de Hoge Raad.

30 C. Bronkhorst, *Overmacht in het strafrecht*, diss. Utrecht (Utrecht-Nijmegen 1952).

31 J. de Hullu, *Materieel strafrecht: over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht* (Deventer 2000).

32 G. van den Bergh (1890-1966) was hoogleraar staatsrecht aan de Universiteit van Amsterdam van 1936 tot 1960. Zie BWN I, p. 40-42.

met een schrijfmachine overweg kon. Het is toen ook door niemand bekeken. Toen ik promoveerde, hebben ze daar gelukkig doorheen gekeken of ze hebben niet begrepen waar het over ging.

Bregstein zou mijn promotor zijn, maar toen in april 1957 de drukproeven er waren, is hij kort daarna volkomen onverwacht overleden. Toen zei de Faculteit: wacht maar tot er een nieuwe hoogleraar komt. Ik heb tot februari 1959 moeten wachten voordat ik onder Eggens kon promoveren. Eggens was over de eerste honderd pagina's juichend. Over de tweede honderd, die over het derdenbeding gaan, zei hij: 'Uw theorie is een loutere fictie'. Ik heb alles laten staan en van Eggens verder geen enkele last gehad. Het cum laude kwam niet onverwacht: ik stond bij de pedel en ik zag de bul liggen waarop het cum laude al was ingevuld.

In 1959 schreef de Vereniging Handelsrecht een prijsvraag uit over de juridische en economische gevolgen van het eigendomsvoorbehoud. Ik heb toen in een jaar een boek hierover geschreven. Het werd niet bekroond. Want, zo werd me verteld, het boek zou 'een kritische herbewerking op de wijze waarop proefschriften tot stand plegen te komen' behoeven. Als ik mijn manuscript nu bekijk, dan denk ik: 'Ik ben een genie'. Als je ziet hoe in de Verenigde Staten het eigendomsvoorbehoud en de zekerheidsrechten worden behandeld in de Uniform Commercial Code, dan denk ik: 'Verrek: ik heb dat allemaal al gezegd.' Maar kennelijk was het te nieuw. Ik heb door het schrijven van dat boek wel belangstelling gekregen voor het belastingrecht, dat ik ook bij mijn behandeling had betrokken. Later heb ik het belastingrecht wel bijgehouden en ben ik lang medewerker geweest van het *Weekblad voor Fiscaal Recht*.

Het had wellicht voor de hand gelegen dat ik in 1962 Eggens was opgevolgd in Amsterdam. Maar mensen als mevrouw Hazewinkel en ook Offerhaus³³ wilden op veilig spelen. Mij vonden ze te wild. Ze hebben toen Scholten en Köster benoemd. Geb Scholten³⁴ had uitgebreide praktijkervaring en Köster³⁵ had zaken van rechtsherstel gedaan. Ze waren bekwame juristen, maar de invloedrijke personen in de faculteit zagen niet dat langdurige praktijkervaring de hoogleraar in mensen kan verknoeien. Toen Amsterdam me in '66 alsnog vroeg, heb ik geen seconde gearzeld: ik zat destijds net in Tilburg en had het daar goed naar mijn zin. Ik heb ook een goede keuze gemaakt, want na Eggens is de Amsterdamse Faculteit helemaal in elkaar gezakt. Dat was de schuld van Pitlo, die zei: 'Ik schrijf en de medewerkers verzorgen onderwijs.' Hij heeft daarmee niet gezorgd voor wetenschappelijke *Nachwuchs*. Het heeft heel lang geduurd voordat het privaatrecht in Amsterdam er weer bovenop is gekomen.

33 J. Offerhaus (1892-1966) was van 1945 tot 1962 hoogleraar handels- en faillissementsrecht en internationaal privaatrecht aan de Universiteit van Amsterdam. Zie BWN I, p. 430-431.

34 G.J. Scholten (1909-1999) was hoogleraar burgerlijk recht aan de Universiteit van Amsterdam van 1962 tot 1979.

35 H.K. Köster (1908-1993) was hoogleraar burgerlijk recht aan de Universiteit van Amsterdam van 1962 tot 1973.

Naar Tilburg

In 1964 ben ik van Amsterdam naar Tilburg gegaan. Pieters,³⁶ de *founding father* van de juridische faculteit, kende nogal wat mensen, ook in de Hoge Raad, en had zich uitgebreid over mij laten informeren. Hij wilde me graag hebben. Mijn enige zorg was of je in het Zuiden wel voldoende gymnasiumkanten kon vinden voor de rechtenstudie. Maar het was de tijd van de grote leegloop uit de seminaries: wie vroeger naar het seminarie gegaan zou zijn, ging nu studeren aan de universiteit. Het eerste jaar was er een kleine groep van ongeveer 35 man. Matton van den Berg³⁷ en Hub Willems³⁸ zaten daar onder meer bij. Ze waren allemaal bereid om te discussiëren. Ik heb laatst nog eens voor die hele groep een praatje gehouden. Ze hadden bijna allemaal hun idealen vastgehouden: er zaten geen grote graaiers tussen, maar ze hebben het 'overall' wel ver geschopt.

Ik heb in Tilburg dertig jaar met veel plezier gewerkt. Ik heb daar ook altijd interessante sparring partners getroffen zoals Hans Nieuwenhuis, Jan Vranken, Floris Bakels en Jos Deelen.³⁹ Ik kon er ook goed discussiëren met studenten. Dat is fors veranderd toen in de jaren '80 men meer studentgericht onderwijs is gaan geven. Ik voelde daar helemaal niets voor: zodra je onderwijs gaat geven in de trant van 'A is A' en 'B is B', dan is de lol er van af. Daar is de universiteit niet voor. Op de universiteit moet je je vooral bezig houden met dingen waar de student op het eerste gezicht later weinig meer aan heeft. De laatste jaren dacht ik als ik de collegezaal uitging: 'Ik kan het niet meer, als je een vijf plus haalt mag je blij zijn.' Maar het viel meestal mee. Om het vege lijf te redden, heb ik toen nóg meer de nadruk gelegd op mijn maandagavondcolleges. Daar gaf ik methodologie van het privaatrecht voor een kleine groep belangstellenden. Ik was daar altijd bezig met nieuwe dingen. Er is één grote wet: als je iets niet weet, dan moet je er college over geven. Ik heb daar van alles uitgevonden door dingen te zeggen of door tegengesproken te worden. Als ik naar die colleges toe ging, wist ik vaak van tevoren niet hoe ik het moest zeggen, maar het ging altijd goed. Maar nooit zal ik de opmerking van een onderwijsdeskundige uit die tijd vergeten: 'U voldoet pedagogisch aan de hoogste eisen, maar moet het wel anders doen.'

In mijn Tilburgse tijd heb ik een grote belangstelling ontwikkeld voor het Engelse en Amerikaanse recht. Wat ik bij het Romeinse recht zag, zie ik daar ook: die grote casusgerichtheid en vooral het gevoel voor feiten. Toevallig was ik actief in het tijdvak dat Lord Denning losbrak. Tot 1990 ging ik ieder jaar naar Harvard om research te doen en de nieuwe literatuur en rechtspraak te bekijken.

Grote belangstelling heb ik ook gehad voor universiteiten in ontwikkeling. Tussen 1964 en 1976 gaf ik in Suriname jaarlijks gastcollege en ik stond in 1968 aan de wieg van de Universiteit. Ook bij de oprichting van de Universiteit van Aruba in 1988 verrichtte ik hand- en

³⁶ Zie over J.M. Pieters (1900-1971) bijvoorbeeld de hem aangeboden bundel *Rechtsvinding* (Deventer 1970).

³⁷ M.A.M.C. van den Berg (geb. 1945) was van 1990 tot 2002 hoogleraar bouwrecht aan de Universiteit Leiden en is dat sinds 1993 aan de Universiteit van Tilburg.

³⁸ J.H.M. Willems (geb. 1944) is thans voorzitter van de Ondernemingskamer van het Gerechtshof Amsterdam.

³⁹ J.H. Nieuwenhuis (geb. 1944), J.B.M. Vranken (geb. 1948), F.B. Bakels (geb. 1951) en J.E.J.Th. Deelen (1924-2003).

Inaugurele rede Tilburg 1964

spandiensten. Sindsdien voor mij een reden om daar bijna jaarlijks, al dan niet uitgenodigd, tot op heden voordrachten te geven. Het scheppen van een goed wetenschappelijk klimaat blijft altijd een grote zorg.

Ontwikkeling van het privaatrecht aan de academie en door de Hoge Raad

Als je me vraagt wat de belangrijkste ontwikkelingen zijn geweest tussen 1960 en 1990, dan valt me in de eerste plaats op de zeer afgenomen belangstelling voor het zakenrecht aan de universiteiten en de toenemende belangstelling voor het verbintenissenrecht. De wetenschap is daarin vóórgegaan. Met name Bloembergen heeft de hele onrechtmatige

daad ontwikkeld. Zijn dissertatie⁴⁰ maakte al grote indruk. Pitlo zei toen: 'De eerste dertig jaar hoeven we het daar niet meer over te hebben'. Ik ben Bloembergen vooral gaan waarderen toen hij in de jaren '70 de liaison ging leggen tussen privaatrecht en administratief recht. Ik vind het een zegen dat hij in de Hoge Raad terecht is gekomen; hij is iemand die daar eerst tot zijn recht gekomen is.

Verder is er de gelukkig fundamenteel veranderde rechtsvinding. Begin jaren '70 schreef Langemeijer dat Scholtens opvatting over rechtsvinding onweersproken was gebleven. Ik vond dat onbegrijpelijk: we lagen zó ver achter bij andere landen. Wij waren het enige land dat nog op grote schaal rechtshistorische interpretatie gebruikte in de slechte zin van het woord. Elders zat men al veel meer in de sociologische richting. Dat gold voor de Duitsers, maar zeker voor de Amerikanen en Engelsen. Vanaf de jaren '60 werd het anders en kwam de vraag 'wat moet er uitkomen?' centraal te staan. De Hoge Raad heeft daar goeddeels een leidende rol in vervuld. Als je de rechtsvorming door de Hoge Raad bekijkt, zie je dat onder het presidium van Donner⁴¹ de Hoge Raad nog heel behoudend was. De eerste vernieuwingen waren er pas onder het presidium van Wiarda⁴² op het terrein van de onrechtmatige overheidsdaad en later de onrechtmatige daad in het algemeen. Een hoogtepunt vind ik vervolgens de periode tussen 1975 en 1992. Er was toen een zeer sterk bezette civiele kamer, met Dubbink, die zeer onder de indruk was van Hijmans' 'Recht der werkelijkheid', Drion en Ras.⁴³ Toen zag je de goede trouw pas echt losbreken: geen wettelijke bepaling die niet onderuit gehaald kan worden op grond van de goede trouw. Goede trouw is tenslotte niets anders dan het doorrekenen van de wet ten behoeve van het resultaat. Met ook een belangrijke rol voor Snijders,⁴⁴ die een grote invloed had op de anticiperende interpretatie, wat je in geen enkel land zo vindt.

Het laatste decennium zie ik dat de Hoge Raad soms mooie arresten wijst, maar ook arresten die zwak zijn omdat de durf ontbreekt. Een oud stokpaardje van mij is de koude uitsluiting:⁴⁵ een vrouw die in koude uitsluiting is getrouwd en de man zegt: 'Oprotten jij, ik ben op je uitgekeken', dat die vrouw dan geen deel van het vermogen mee krijgt vind ik zó in strijd met de menselijke waardigheid. Dat de Hoge Raad daar niets aan doet, vind ik onbegrijpelijk. Als de minister mij vraagt of ik een ontwerp wil maken, doe ik dat onmiddellijk. Geld hoeft ik er niet voor.

Een echte hoogleraar is natuurlijk een heel ander mens dan een praktijkjurist. Een prak-

⁴⁰ A.R. Bloembergen, *Schadevergoeding bij onrechtmatige daad*, diss. Utrecht (Deventer 1965).

⁴¹ J. Donner (1891-1981) was president van de Hoge Raad van 1946 tot 1961. Zie Job de Ruiter, *Jan Donner jurist. Een biografie* (Amsterdam [2003]), vooral hoofdstuk 16.

⁴² G.J. Wiarda (1906-1988) was president van de Hoge Raad van 1971 tot 1973. Zie het interview met hem in J.M. van Dunné, *Ex tunc, ex nunc. Twee generaties juristen aan het woord over de ontwikkeling van het recht* (Deventer 1990).

⁴³ C.W. Dubbink (geb. 1914) was president van de Hoge Raad van 1976 tot 1981. H. Drion (1917-2004) was lid van de Hoge Raad van 1969 tot 1984, H.E. Ras (geb. 1921) van 1966 tot 1991. Zie P.J. van Koppen en J. ten Kate, *De Hoge Raad in persoon. Benoemingen in de Hoge Raad der Nederlanden 1838-2002* (Deventer 2003).

⁴⁴ W. Snijders (geb. 1928) was lid van de Hoge Raad van 1970 tot 1998 en Regeringscommissaris voor het nieuw BW van 1971 tot 1995. Zie het interview met hem in deze bundel p. 117-143.

⁴⁵ 'Koude uitsluiting' is de overeenkomst van huwelijkse voorwaarden waarbij tussen partijen geen enkele gemeenschap van goederen bestaat zonder dat daaraan enig verrekenbeding betreffende inkomen of vermogen is toegevoegd.

tijkjurist is tegenwoordig vooral een specialist, iemand die zich bijvoorbeeld alleen maar bezig houdt met octrooirecht of ondernemingsrecht. Daardoor gaan eindeloos kansen verloren. Veel procedures mislukken door specialisten. Pas kwam iemand met een vraag van luchtvaartrecht. Vanuit mijn kennis van het zeerecht en het algemene privaatrecht zag ik een heleboel dingen die advocaten niet gezien hadden. Je kunt een middelmatig jurist zijn, maar toch de top halen in overnames. Een echte hoogleraar en een echte specialist, dat zijn volkomen tegenstellingen. De grote kantoren hebben geen generalisten meer in dienst. Die verdwijnen bij gebrek aan omzet. Daarom is de universiteit zo van belang. Je moet op de universiteit geen enkel specialisme doceren. Huurrecht en arbeidsrecht moet je er uitgooien. Je moet vier jaar lang de hoofdvakken doen. De huidige generatie kijkt alleen: wat is er de laatste tien jaar gebeurd? Die zien een vak niet in hun context. Privaatrecht kun je niet begrijpen zonder naar Molengraaff⁴⁶ terug te gaan. Want als je me vraagt wie de grote juristen zijn geweest van de laatste eeuw, dan zeg ik dat Scholten en Meijers veel gezag hadden, maar dat Molengraaff veruit de grootste is. Molengraaff heeft alles gezien: precontractuele verhoudingen, de wet als spoorboekje en niet als bevel, rechtsverwerking, de grote beginselen van het privaatrecht. Hij was echt een ziener. Suijling⁴⁷ maakte op mij ook een grote indruk. Wie op de handboeken uitgekeken is, vindt bij hem altijd nieuwe gezichtspunten.

Ik vind de privaatrechtelijke hoogleraarsbenoemingen van de laatste 5 à 10 jaar gunstiger dan in de periode daarvoor. De dissertaties zijn ook van een veel hoger peil dan vroeger, hoewel je tegenwoordig niet meer de zekerheid hebt dat iemand die gepromoveerd is zijn vak als geheel ook kent. Er zijn te weinig mensen die zich met de grote onderwerpen bezig houden. Je hebt nu eindeloos veel professoren gekregen. Vroeger zat je met acht man in de faculteit, nu zijn het er vijftig. Dan is de vraag: zal ik aan de universiteit blijven, want dat moet allemaal gemanaged worden. Dat verklaart wel waarom nogal wat hoogleraren in de Hoge Raad terecht zijn gekomen. Maar in algemene zin hebben we over civilisatie aan de universiteit niets te klagen. Alleen het handelsrecht, met uitzondering van het vennootschapsrecht, is weinig ontwikkeld. De notariële studie is sinds 1959 aan de universiteiten verbonden, maar als je me vraagt of de notariële wetenschap daarmee iets verder is gekomen, dan zeg ik nee. Vroeger, toen het nog een praktijkopleiding was, had je het befaamde derde deel. Als je dat gedaan had, wist je veel meer dan nu. Kuyk, Van der Ploeg en Lubbers,⁴⁸ dat waren geen kleine jongens. Hetzelfde geldt voor de belastingweten-

⁴⁶ W.L.P.A. Molengraaff (1858-1931) was, behalve hoogleraar handelsrecht en burgerlijke rechtsvordering in Utrecht (1885-1917), medeoprichter van *Rechtsgeleerd Magazijn* en ontwerper van de Faillissementswet. Zie over hem E.H. Hondius, in: *Zestig juristen* (Zwolle 1987), p. 240-243 en BWN I, p. 396-399.

⁴⁷ J.Ph. Suijling (1869-1962) was, na korte tijd buitengewoon hoogleraar volkenrecht in Leiden te zijn geweest, hoogleraar burgerlijk recht en internationaal privaatrecht in Utrecht (1911-1929). Hij geniet vooral nog bekendheid om zijn 7-delige *Inleiding tot het burgerlijk recht* (Haarlem 1918-1943). Zie BWN I, p. 569-571.

⁴⁸ Zie over hen A.A. van Velten, *Het notariaat: inderdaad een elastisch ambt* (Deventer 2000), p. 183. – G.J.H. Kuyk (1891-1958) werd in 1915 kandidaat-notaris, was notaris te Geldermalsen van 1929 tot zijn dood in 1958 en voorzitter van de Broederschap der notarissen 1949-1958. P.W. van der Ploeg (1906-1997) was van 1946-1973 notaris te Amsterdam. A.G. Lubbers (1918-1993) was in de jaren 1960-1979 notaris te Amsterdam en in de jaren 1974-1983 hoogleraar privaatrecht aan de UvA (tot 1979 deeltijds, daarna voltijds). Zie voor een uitvoerig en lovend artikel over hem (van de hand van B. Duinkerken): WPNR 124 (1993), p. 430-435 en voor een 'In memoriam': WPNR 124 (1993), p. 767A en 767B. Kuyk en Van der Ploeg waren in respectievelijk 1918 en 1945 te Leiden gepromoveerd, Lubbers in 1955 aan de Universiteit van Amsterdam.

schap, die is ook te praktisch. Nergens wordt bijvoorbeeld vergelijkend belastingrecht onderwezen. De oude Rijksbelastingacademie bood vroeger een voortreffelijke opleiding.

Het leven van een emeritus

Ik ben in 1991 met pensioen gegaan, maar ik schrijf nog iedere dag: ik zou niet zonder kunnen. Wat ik mis, is dat ik geen college meer geef. Ik mis de studenten. Op de faculteit kom ik nog heel vaak, ik heb er ook nog een pied-à-terre. Ik vind het heerlijk om met mensen te spreken over het vak. Ik daag ze graag uit en zeg dan tegen iemand die zich bezighoudt met bewijsrecht: 'Wat is dat bewijsrecht toch eenvoudig'. Ik fiets ook bijna iedere middag naar de bibliotheek. Ze leggen dan alle nieuwe tijdschriften voor me klaar. Ik lees echt alles, van de Gemeentestem tot het Archiv für die civilistische Praxis. Alles wat ik gekopieerd wil hebben, kopiëren ze voor me. Ik heb het gevoel dat ik de Nobelprijs heb gewonnen.

Mijn hele leven heb ik getennist en ik doe dat nog steeds graag. Voetbal volg ik ook, vooral het geklets er om heen vind ik prachtig. Voor mij als Amsterdammer zijn er maar twee dingen die bij voetbal van belang zijn: Feyenoord mag nooit winnen en PSV mag nooit winnen. Eigenlijk ben ik geïnteresseerd in alle sporten. Verder lees ik veel geschiedenis en biografieën. Zo heb ik pas dikke levensbeschrijvingen van Stalin, Eisenhower en Marshall gelezen. Bijzondere indruk maakte een biografie van Keynes⁴⁹ die ik pas las. De beschrijving van de sfeer in Oxford en Cambridge, de gebeurtenissen in de oorlog, prachtig vind ik dat. Als je dat leest, trekt een hele eeuw politieke en economische ontwikkeling aan je voorbij. Ik vind dat zó belangrijk: een jurist die niet drie kranten per dag leest, is geen jurist. Ik zie dat als onderdeel van mijn vak. Het is voor mij de manier om het juridisch cultuurbeeld te kunnen duiden. Vandaar ook mijn grote voorliefde voor boeken die meer achtergrond bieden. Mij zelf is op de middelbare school bijvoorbeeld nauwelijks duidelijk geworden dat de Grieken aan de Romeinen vooraf gingen. Grote belangstelling heb ik voor de Verlichting en de negentiende eeuw. Als je me op een onbewoond eiland zou zetten, zou ik juist boeken meenemen die achtergrond bieden. Ik denk aan *De drie dimensies van het bestuursrecht* van Van der Hoeven,⁵⁰ wat ik een fantastisch boek vind. Mijn eigen belangstelling voor administratief recht komt ook deels door de invloed van Van der Hoeven,⁵¹ die een eminent en sterk sociologisch angeheiterd staatsrechtman was. Ik denk ook aan het boekje van Peter Stein.⁵²

Mijn rechtspolitieke visies zijn overigens niet anders dan die van de gewone Nederlander. Er zit een rechtse trek in me als het gaat om de handel. De handel moet draaien. Zodra

49 J.M. Keynes (1883-1946) was een Engelse econoom die met zijn in 1936 gepubliceerde boek *The General Theory of Employment, Interest and Money* een ware revolutie in het economisch denken teweegbracht die grote politieke invloed had.

50 Alphen aan den Rijn 1989.

51 J. van der Hoeven (1916-2001) was hoogleraar Staatsrecht aan de Universiteit van Amsterdam tussen 1960 en 1973 en van 1973 tot 1982 lid van de Raad van State. Zie het interview met hem in J.M. van Dunné, *Ex tunc, ex nunc. Twee generaties juristen aan het woord over de ontwikkeling van het recht* (Deventer 1990).

52 Peter Stein, *Roman Law in European History* (Cambridge 1999).

Congres (onder auspiciën van het Tijdschrift voor Privaatrecht) ter herdenking van Tweehonderd jaar Burgerlijk Wetboek in België (Het Pand, Gent, maart 2004). Prof. Schoordijk tijdens een pauze in gesprek met Dirk Heirbaut, de primus onder de organisatoren van het congres.

het om kwetsbaren in de samenleving gaat, zie je een sociaal element in me. Dan sta ik links van het midden. De overheid moet zich bezighouden met de tram en de zorg. Dat moet je niet privatiseren. Ik lijk in dit opzicht nogal op Lord Denning. Hij heeft de handel een socialer gezicht gegeven, maar heeft ook altijd vrouwen en kinderen willen beschermen. Dat is wat een fatsoenlijke maatschappij maakt. Die belangstelling voor de rechtspolitiek komt natuurlijk niet uit het niets: toen ik dertig was, hoefde ik qua dogmatiek niets meer te leren. Dan is de vraag wat je de rest van je leven met het vak wil doen. Mijn grote manifest op dat vlak is zonder twijfel mijn *Oordelen en vooroordelen* uit 1972.⁵³ Daar heb ik het hele recht in het licht gesteld van wat er uit moet komen. Dat te zien kost een mensenleven.

53 *Oordelen en vooroordelen*, rede Tilburg 1972, ook in: *Verspreid werk* (Deventer 1991), p. 279-322.